

بررسی مشروعیت عملیات مختلف ارزی

در مالیه بین الملل

محمد واعظ^۱
سعید شوال پور^۲

مقدمه

بازار ارز به مجموعه ترتیباتی اطلاق می شود که در آن مبادلات ارزی انجام می شوند. ترتیبات فوق بر اساس ضوابط مختلف مشتمل بر انگیزه ی مبادلات، دوره تسویه مبادلات و ترکیب مبادلات قابل طبقه بندی هستند. این مقاله از ۳ بخش تشکیل شده است بخش اول به معرفی مبادلات ارزی مختلف می پردازد. بخش دوم، مشروعیت معاملات ارزی را ارزیابی می کند. و بالاخره در بخش سوم آثار جریانات مالی بین المللی مشروع را معرفی می نماید.

بخش اول - معرفی مبادلات ارزی

مبادلات ارزی با استفاده از معیارهای مختلفی قابل دسته بندی می باشند. چنان چه این معاملات بر اساس ضابطه زمان یا زمان تسویه مورد طبقه بندی قرار گیرند، مشتمل بر انواع زیر می شوند:

۱-۱- معاملات نقدی^۳

۱ - استادیار گروه اقتصاد دانشگاه اصفهان

۲ - دانشجوی دوره دکتری اقتصاد دانشگاه اصفهان

معامله نقدی در بازار ارز به معامله ای اطلاق می شود که سر رسید تسویه (value Date) آن حداکثر تا دو روز کاری بعد از انجام معامله توسط طرفین معامله باشد. در هر روز کاری یک یا دو مرتبه نرخ های ارز قابل تبدیل کامل در بازارهای بین المللی به یکدیگر ثابت (Fix) می شوند. هر نرخ ارز ثابت شده خود شامل دو نرخ خرید و فروش است که با هم اختلاف اندکی دارند. آن چنان که در بخش بعد ملاحظه خواهد شد، در صورت رعایت شرایط عمومی عقد بیع نقد، این معاملات دارای وجاهت شرعی است.

۱-۲- معاملات سلف^۱

در بازارهای ارزی بین المللی، معاملاتی که سر رسید (والور) آن بیش از دو روز کاری باشد، مبادلات یا معاملات سلف ارزی می نامند. در سامانه های خبری روتیرز، تله ویت و بلومبورگ برای دوره های استاندارد یک هفته، دو هفته، یک ماهه، دو ماهه، سه ماهه، شش ماهه، نه ماهه و دوازده ماهه نرخ ارز سلف مربوط به واحدهای پولی مشهور در بورس های معروف به صورت مستمر اعلام می گردد.

انگیزه ی اصلی ورود به معاملات سلف ارز، پرهیز از خطر احتمالی تغییر نرخ ارز می باشد.^۲ در زمان انعقاد یک معامله سلف ارز، طرفین معامله باید روی موارد ذیل توافق کنند:

واحدهای پولی مورد معامله

- سر رسید

۱- Forward Transactions

۲- Hedging

- نرخ برابری واحدهای پولی (نرخ ارز)

- مبلغ معامله

چون این امکان وجود دارد که نرخ ارز سلف با نرخ ارز نقدی که در سررسید مربوطه ایجاد می شود، متفاوت باشد لذا برای یک طرف انگیزه فسخ معامله بوجود آید. از این رو برای پرهیز از خطر به هم خوردن معامله ارزی سلف، این نوع معامله بین طرفین معتبر بازار ارز، علی الخصوص بین بانک ها، انجام می شوند. معامله ارزی سلف مانند معامله نقد خود دارای دو نرخ خرید و فروش می باشد. نرخ ارز سلف می تواند برابر، بزرگ تر و یا کوچک تر از نرخ ارز نقد باشد. و شرط ورود به بازار ارز سلف مقایسه نرخ ارز سلف با نرخ ارز نقد مورد انتظار در سررسید سلف می باشد. معاملات آتی^۱ به نوعی همان قراردادهای ارزی سلف هستند که سررسید آن ها بیش از دو روز کاری می باشد اما برای تاریخ های مشخص و مبالغ استاندارد در سالن های بورس نظیر PBOT, IMM, LIFFE, SIMEX^۲، برای مشتریان انجام می پذیرند.

قراردادهای آتی چهار بار در سال در سومین چهارشنبه ماه های مارس، ژوئن، سپتامبر و دسامبر سررسید می شوند و حداکثر سررسید قراردادهای، آتی یک سال می باشد و در مقایسه با قراردادهای سلف، تعداد کم تری از واحدهای پولی را شامل می شود.

۳-۱- معاملات سواپ یا تعویضی^۳

یک معامله سواپ ارزی، ترکیبی از یک معامله نقد ارزی و یک معامله سلف ارزی است. این که در این ترکیب، ارز مورد نظر در بازار ارز نقد خریداری و در بازار ارز سلف فروخته

۱ - PBOT - Philadelphia Board of Trade

۲ - IMM - International Monetary Market in Chicago

۳ - Swap Transactions

می شود یا بالعکس به چگونگی مقایسه نرخ بهره دو واحد پولی مربوط به دو حوزه اقتصادی بستگی دارد. اگر این دو حوزه به ترتیب داخل و خارج باشند، چنان چه نرخ اسمی بهره در داخل از نرخ واقع بهره در خارج کم تر باشد، معامله گر اقدام به خرید ارز در بازار ارز نقد و فروش آن در بازار ارز سلف می کند و بالعکس؛

۴-۱- معاملات اختیاری^۱

یک معامله اختیاری، اعطای یک حق به خریدار معامله بدون هیچ گونه تعهدی برای او جهت خرید یا فروش مورد معامله در نرخ تعیین شده و در تاریخ یا تا تاریخ توافق شده در آینده می باشد. در مقابل فروشنده یک معامله اختیاری در مقابل وجهی که دریافت داشته، متعهد به انجام معامله با شرایط توافق شده در صورت مراجعه خریدار می باشد.

یک معامله اختیاری را می توان یک قرارداد بیمه فرض کرد که در آن خریدار معامله با دادن حق بیمه، خود را از خطر نوسانات ناشی از تغییر نرخ ارز، در زمان معین یا تا زمان معینی، محفوظ می کند در سبک آمریکایی قرارداد، خریدار یک معامله اختیاری، حق خرید ارز را تا زمان معین و در سبک اروپایی قرارداد، حق خرید ارز را در زمان معین خریداری می کند.

بخش دوم - مشروعیت مبادلات ارزی

در این بخش ضمن معرفی انواع عقد بیع شرایط صحت عقد بیع راجع به انطباق مبادلات ارزی با شرایط فوق الذکر بحث خواهد شد.

۱- انواع عقد

عقود در فقه به لحاظ ویژگی های مختلف، به چند دسته تقسیم می شوند:

- از لحاظ دوام، به عقود لازم و عقود جایز تقسیم می شوند. عقود اذنی که در آن مالک اذن می دهد که دیگری در مال وی به نحوی تصرف کند از جمله عقود جایز هستند.
- از لحاظ اثر ذاتی، عقود به تملیکی و عهدی تقسیم می شوند. در عقد تملیکی مالی از یک طرف به طرف دیگر انتقال می یابد و عقد عهدی صرفاً موجب پیدایش تعهد و تکلیف می شود.
- از لحاظ مطلق بودن یا مشروط بودن تأثیر اراده، عقود به سه دسته قصدی، تشریفاتی و عینی تقسیم می شوند به طوری که عقد قصدی صرفاً با قصد مشترک طرفین منعقد می شود، در عقد تشریفاتی علاوه بر قصد، انجام تشریفاتی هم لازم است. عقد عینی نیز نوعی عقد تشریفاتی است چرا که در این نوع عقود قبض و اقباض ثمن یا مثن در مجلس عقد لازم می آید.
- از لحاظ وضعیت طرفین در مقابل یکدیگر عقود به آزاد و تحمیلی تقسیم می شوند.
- از لحاظ قطعی و یا احتمالی بودن مورد عقد، عقود به شانس و قطعی تقسیم می شوند.

۲- شروط باطل در عقد

از آن جا که دلیل بطلان بسیاری از عقود در اقتصاد اسلامی، ناشی از بطلان شرایط اساسی صحت معامله است؛ لازم است در ابتدا شروط باطل در عقود اسلامی را بررسی نماییم. در حالت کلی می توان گفت قانون گذار پنج شرط را به عنوان شروط باطل احصاء نموده است که عبارتند از:

- شرط غیرمقدور
- شرط بی فایده
- شرط نامشروع

- شرط خلاف مقتضای عقد

- شرط مجهولی که جهل به آن موجب جهل به مقتضای عقد شود.

هر یک از شروط فوق به صورت خلاصه به نحو ذیل قابل تعریف است:

۱- شرط غیرمقدور: شرطی که انجام آن مقدور نباشد مانند هر تعهدی که غیرقابل اجرا باشد،

عرفاً لغو و بی فایده است.

در مبنای بطلان این شرط بین فقهای امامیه اختلاف نظر وجود دارد:

الف) عده ای از فقها از جمله شیخ انصاری مبنای بطلان را اجماع و لزوم غرر در عقد می دانند

و در توجیه غرر ادعایی، قرارگرفتن عقد بر مبنای شرطی که اطمینانی به تحقق آن نیست اشاره

می نمایند.

ب) علامه حلی معتقد است اگر شرط غیر مقدور باشد، مشروط، علیه قدرت بر تسلیم متعلق

شرط را از دست می دهد در حالی که قدرت بر تسلیم در هر قراردادی معتبر است.

ج) ملا محمد نراقی و سید محمد کاظم طباطبایی یزدی معتقدند چنانچه متعهد اقتدار و

توانایی انجام تعهد شروط را نداشت، چنین اشتراطی لغو و بیهوده است.

۲- شرط بی فایده: از آن جا که غرض اصلی از اندراج شرط ضمن عقد و تعلق التزام به آن،

اجرای متعهد مشروطاً است، بنابراین اگر شرطی که در ضمن عقد گنجانده شده است، واجد نفع و

فایده عقلایی برای مشروط له نباشد و درج آن در ضمن قرار دارد، مقصود معقولی را به دنبال

نداشته باشد، لغو و بیهوده بوده و التزام به آن نیز امر لغوی است. اغلب فقهای امامیه از جمله

شیخ انصاری، علامه مامقانی، محمدحسین آل کاشف الغطاء نیز دارا بودن غرض عقلایی را از

جمله شرایط صحت شرط دانسته اند و شرطی را که موضوع آن نزد عقل فایده ای نداشته باشد، باطل شمرده اند.

۳- شرط نامشروع: شرط، قرارداد فرعی است که به انگیزه های خاص یا لحاظ طبیعت خاص خود، تابع عقد دیگری قرار گرفته است. لذا در این جا مشروعیت موضوع تعهد ضمن عقد، لازم خواهد بود. فقهای امامیه در بطلان «شرط مخالف کتاب و سنت» و «شرطی که حلالی را حرام یا حرامی را حلال نماید» با توجه به ادله ی وارده در خصوص مورد، متفق القولند.

۴- شرط خلاف مقتضای عقد: مقتضی به اسم مفعول از مصدر اقتضاء و به معنی اثری است که از تأثیر مقتضی به وجود می آید. هر عامل مؤثری که در صورت عدم مانع بتواند منشأ اثر شود، مقتضی نامیده می شود. اما مقتضیات عقد چنان چه وابسته و ملازم با ماهیت عقد بوده و با آن در آمیخته باشد، قابل تفکیک از عقد نیست. این مقتضیات اگر به واسطه «شرط» از عقد گرفته شوند، جوهر عقد نیز از بین می رود و در دید عرف یا قانون، موضوعی برای آن باقی نمی ماند. فقهای امامیه بر بطلان این گونه شروط متفق القولند. از جمله مصادیق شروط خلاف مقتضای عقد می توان به «شرط عدم زیان در عقد شرکت برای یکی از طرفین» معامله اشاره نمود. از اصول مهم و اساسی در عقد شرکت، اصل تابعیت سود از سرمایه است. به موجب این اصل، شرکاء بایستی به نسبت سهم خود، از سود و زیان سهیم باشند و نفع و ضرری که از عقد شرکت ناشی می شود، باید به قدر یک سهم بین تمامی شرکاء تقسیم شود.

۵- شرط مجهولی که موجب جهل به مورد معامله شود: معلوم بودن مورد معامله از قواعد عمومی تعهدات و از شرایط اساسی صحت معاملات است. لزوم رعایت شرایط عقد در مورد شرط ضمن عقد ایجاب می کند که موضوع شرط، معلوم و معین باشد.

۲- شرایط صحت عقد بیع

پس از بررسی شروط بطلان عقد، به بررسی شرایط صحت عقد بیع می پردازیم:
عقد بیع مانند سایر عقود تابع شرایط عمومی قراردادها در فقه می باشد. شروط صحت عقد بیع عبارتند از:

قصد و رضای طرفین معامله

اهمیت طرفین عقد

اهمیت مورد معامله

مشروعیت جهت معامله

اولین شرط صحت معاملات، قصد طرفین و رضای آنها می باشد. این شرط از اصل حاکمیت اراده در بیع و سایر قراردادها نشأت می گیرد. براساس این اصل، افراد در خرید و فروش یا خودداری از آن آزادند و می توانند طرف معامله خود را آزادانه انتخاب کنند. البته این آزادی مطلق و بدون قید نیست و قانونگذار و یا دولت می تواند همواره بر تنظیم تجارت و خرید و فروش ها نظارت داشته باشد. اما شروط دوم و چهارم عقد که عبارتند از اهمیت طرفین معامله و مشروعیت جهت معامله، اگرچه در جای خود مسئله مهمی است لیکن با توجه به موضوع، بررسی موضوع عقد بیع که عبارتست از مبیع و مثنی، از اهمیت بیشتری برخوردار است.

۳- شرایط مبیع در عقد بیع

با توجه به این که موضوع عقد بیع، انتقال مال است در صورتی این عقد صحیح خواهد بود که دارای اوصاف زیر باشند:

- هنگام عقد مال موجود باشد.

- موضوع عقد مالکیت داشته باشد.

- موضوع عقد معلوم و معین باشد.

- بایع قدرت بر تسلیم مبیع را داشته باشد

- مبیع(آن چه فروشی می رود) در ملکیت بایع قرار داشته باشد

در شروط فوق، منظور از مالیت داشتن مبیع آن است که مال باشد و قابلیت خرید و فروش داشته باشد. منظور از معلوم بودن این است که بیع سهم نباشد و هر یک از طرفین عقد باید دقیق بدانند که چه چیزی می گیرند و در برابر آن چه می خواهند. منظور از معین بودن این است که مبیع یکی از دو چیز معلوم نباشد یعنی طرفین فرد مبیع را باید بشناسد و مبیع جنبه ی احتمالی نداشته باشد.

۴- شرایط ثمن در عقد بیع

اگر ثمن در عقد بیع کالا باشد در این صورت هیچ تفاوتی بین ثمن و مبیع وجود نخواهد داشت و همه احکام مبیع برای ثمن جاری و ساری خواهد بود و منطقی هم نیست که دو نظام گوناگون بر آن ها حاکم باشد.

اگر در عقد بیع، ثمن پول باشد، در این صورت هم طرفین به چگونگی و مقدار آن باید آگاهی داشته باشند. لذا فروش کالا در مقابل ثمن نامعلوم همراه با شرطی که سبب مجهول ماندن ثمن شود مانند اقساط نامعین تا پایان عمر یا فروش کالا در برابر انجام کاری که مقدور نیست یا وصول نتیجه مطلوب در آن احتمالی است مانند چند ماهی از دریا یا گرفتن پرنده ای از آسمان صحیح نمی باشد.

اغلب فقهای امامیه، علم به مقدار ثمن را قبل از انعقاد عقد بیع شرط صحت تلقی کرده اند. شیخ انصاری در این مورد ادعای اجماع کرده است.^۱ بنابراین علم به صفت ثمن همانند علم به صفت مبیع شرط شده است زیرا معامله ای که در آن ثمن از حیث صفت مجهول باشد، غرری محسوب می شود. بنابراین آن چه از گفتار فقها بر می آید این است که جهل به مقدار ثمن در هنگام انعقاد عقد بیع از موجبات بطلان عقد است. دلیل بطلان بیع با ثمن مجهول نیز قاعده غرر می باشد که به موجب آن در عقود، مجهول بودن مورد معامله، بطلان عقد را در پی خواهد داشت.

۵- انواع عقد بیع:

بیع از لحاظ مدت دار بودن به چهار نوع تقسیم می شود

بیع نقد

بیع نسبه

بیع سلف (سلم)

بیع کالی به کالی

بیع نقد، بیعی است که موعد و مهلتی برای تسلیم مبیع و یا تأدیه ثمن در عقد قرار داده نشده است و تفاوتی در این که مبیع غیر خارجی باشد و یا کلی و ثمن عین باشد یا کلی وجود ندارد و ثمن و مئمن هر دو نقد می باشند.

بیع نسبه بیعی است که ثمن آن کلی است و برای تأدیه آن مدتی تعیین شده است. در این

بیع مئمن نقد و ثمن موجد بوده و فروشنده برای ضمانت اخذ ثمن می تواند وثقیه بگیرد.

۱- زین الدین الجبعی العاملی، الروضه البهیة فی الشرح الملعه الدمشقیه، ج ۲، ص ۲۶

در بیع سلف یا سلم، مبیع کلی فی الذمه می باشد و برای تسلیم آن موعدی در عقد مقرر می شود. ثمن می تواند خارجی و یا کلی باشد ولی به نظر اغلب فقها باید هنگام عقد بیع به بایع تأدیه گردد. در این بیع باید جنس، وصف، مقدار و زمان تسلیم مبیع معلوم باشد.

در مورد ثمن و نقد بودن آن یا به عبارت دیگر لزوم تسلیم آن در زمان معامله، اجماع وجود دارد. فقها شرط لازم صحت بیع را تسلیم ثمن هنگام عقد قرارداد می دانند.

- شیخ مفید در کتاب مقنعه در باب بیع نقد و نسیه درباره بیع سلف بحث کرده و آن را جایز دانسته ولی به شرایط صحت آن از جمله حال بودن ثمن اشاره نکرده است.

- محقق حلی در شرایط الاسلام و شهید اول در الدرر الشریعیه در باب بیع، قبض ثمن را از شرایط صحت بیع سلف دانسته اند. عدم قبض را با استناد به منع بیع دین به دین موجب بطلان بیع سلف دانسته است.

- علامه حلی در تذکره الفقها قبض ثمن را به عنوان شرط ششم از شرایط صحت بیع سلف بر شمرده اند.

- حضرت امام (ره) در تحریر الوسیله در بیع سلف دو چیز را شرط کرده است: مشخص نمودن و بیان جنس و وصف بیع به جهت رفع جهات و همچنین قبض و گرفتن ثمن قبل از جدایی از مجلس عقد.

بیع دین یا کالی به کالی: دین از لحاظ لغوی به معنای چیزی است که دارای مدت باشد یا دین، گذاشتن مالی در اختیار دیگری و برای مدتی معلوم است و یا تعهدی است بر عهده شخصی برای انجام دادن کار یا خودداری از آن و یا پرداخت مال. در اصطلاح حقوقی به تعهدی که بر عهده ی شخص به نفع دیگری وجود دارد از حیث انتساب به بستانکار، طلب و از جهت نسبتی

که بدهکار دارد بدهی می گویند. بنابراین بیع کالی به کالی، بیعی است که ثمن و مثن کالی فی الذمه باشد و برای تسلیم مبیع و ثمن موعدی مقرر شده باشد و در زمان عقد بیع هیچ چیزی رد و بدل نشود.

- شیخ طوسی در النهایه^۱ در احکام بیع السلف و بیع دین، بیع دین به دین را جایز ولی مکروه دانسته است.

- ابن ادریس پس از تقسیم دین به حال و موجل می گوید: اگر دین موجل باشد فروش آن به اجماع جایز نیست ولی اگر حال باشد فروش آن در مقابل دین دیگری جایز است.

- محقق حلی در کتاب شرایع الاسلام^۱ در باب دین می فرماید: بیع دین به حال، خواه بر مدیون یا غیر مدیون جایز است و فرق نمی کند که ثمن آن نقد باشد یا دین دیگری که حال باشد. ولی اگر ثمن موجل و مدت دار باشد برخی گفته اند باطل است.

- علامه حلی در تذکره^۲ در باب بیع دین به دین با استناد به روایتی از امام صادق علیه السلام به نقل از رسول خدا صلوات الله علیه: «لا یباع الدین بالدین» آن را جایز ندانسته و لیکن فروش آن به غیردین خواه بر مدیون و یا غیر آن را جایز دانسته و به صورت نقدی نیز جایز می دانند اما فروش دین به شبیه را مکروه دانسته اند.

۱- عابدیان میر حسین، «شروط باطل و تأثیر آن بر عقد» تهران، ۱۳۷۹

۲- محقق حلی، شرایع الاسلام فی المسائل الحلال و الحرام، ج ۲، مطبته الآداب، چاپ اول، ۱۳۸۹، هـ-ق

۲- علامه حلی، تذکره الفقهاء، چاپ سنگی، مجلد اول

- شهید اول در الدرروس^۱ می فرماید که اگر دین موجب باشد بیع آن به طور کلی جایز نیست و بیع دین خواه حال باشد یا موجب در مقابل دین دیگری که حال باشد جایز است ولی در برابر دینی که موجب و مدت دار باشد، جایز نیست.

بررسی و مقایسه بیع سلف و قرارداد آتی ها از منظر تقسیم بندی عقود

با توجه به تقسیم بندی ارائه شده در مورد عقود در این بخش به بررسی ویژگی های مختلف

قرارداد بیع سلف و قرارداد آتی ها می پردازیم:

جدول ۱: مقایسه ویژگی های بیع سلف و قرارداد آتی

قرارداد آتی	بیع سلف	ویژگی
مدیریت ریسک براساس استراتژی پوشش ریسک	تملیک عین، برخورداری از ثمرات رفاهی کالای مورد نیاز در آینده، تأمین مالی تولید کننده	علت و ماهیت عقد
عقد لازم	عقد لازم	دوام عقد
عقد عهدی	عقد تملیکی	اثر ذاتی عقد
عقد تشریفاتی	عقد عینی	مطلق یا مشروط بودن تأثیر اراده
تحمیلی	آزاد	وضعیت طرفین
قطعی	قطعی	شانسی یا قطعی بودن

آن گونه که ملاحظه می شود در جدول فوق از قرارداد آتی به عنوان یک عقد عهده یاد شده است. باید توجه نمود که اگر آتی را ناظر به دارایی پایه بدانیم در این صورت قرارداد عهده خواهد بود لیکن اگر آتی را مستقل از معامله دارای پایه در نظر بگیریم در آن صورت یک عقد تملیکی خواهد بود. که در آن یک نوع حق مورد معامله قرار می گیرد.

حال با توجه به این که از شبهات اصلی در مورد قرارداد آتی ها «کالی به کالی» بودن آن می باشد. در جدول زیر ویژگی های یک عقد کالی به کالی را با قرارداد آتی ها مقایسه نموده ایم.

جدول ۲- ویژگی های عقد کالی به کالی

قرارداد آتی ها	بیع کالی به کالی	ویژگی
مدیریت ریسک با استفاده از استراتژی پوشش ریسک	تملیک عینی کلی	علت و ماهیت عقد
عقد لازم	عقد لازم	دوام عقد
عقد عهده	عقد تملیکی	اثر ذاتی عقد
عقد تشریفاتی	عقد قصدی	مطلق یا مشروط بودن تأثیر اراده
تحمیلی	آزاد	وضعیت طرفین در برابر هم
قطعی	قطعی	شانسی یا قطعی بودن عقد

آن گونه که ملاحظه می شود در جدول فوق بیع کالی به کالی جزء عقود تملیکی و قرارداد آتی جزء عقود عهده شناخته شده است. حال چنان چه قرارداد آتی را هم جزء عقود تملیکی

بدانیم به شرط این که در سررسید قرارداد، تحویل صورت گیرد. این نوع قرارداد بلا اشکال خواهد بود.

آن چنان که ملاحظه گردید وقتی معاملات ارزی به طور معمول و با در نظر گرفتن شرایط صحت عقد بیع در بازار ارز نقد صورت گیرد مشروع می باشد. نیز تعمیم این مشروعیت برای معاملات ارزی سلف و بالتبع معاملات ارزی آتی قابل طرح می باشد. در معاملات ارزی اختیار معامله، با در نظر گرفتن مجدد شرایط صحت عقد بیع، چون امنیت ایجاد شده از محل پرداخت حق اختیار خرید خود از مالکیت برخوردار است لذا مشروعیت آن قابل طرح می باشد.

آن چنان که ملاحظه گردید عملیات ارزی مختلف از مشروعیت قطعی و یا حداقل مشروعیت قابل طرح برخوردار می باشند، با این وجود آن چه مشروعیت تمام معاملات ارزی را می تواند تحت الشعاع قرار دهد جهت معاملات ارزی است. به طور کلی جهت معاملات ارزی و یا به عبارت ساده تر انگیزه وقوع معاملات ارزی می تواند مشتمل بر یک یا ترکیبی از انگیزه های ذیل باشد:

۱- آربیتراژ ارزی

۲- سوداگری ارزی

۳- آربیتراژ بهره پوشیده شده^۱

انگیزه آربیتراژ وقتی نرخ یک ارز بین بازارهای مختلف، متفاوت باشد و این تفاوت در حدی باشد که جبران کننده تمام هزینه های معامله ارزی به اضافه حداقل سود قابل قبول برای معامله گر باشد آن گاه این انگیزه به وجود می آید که معامله گر، ارز را در بازاری که نرخ آن پایین تر

۱ - Covered Interest Rate Arbitrage

(ارزان تر) است خریداری و در بازاری که نرخ آن بالاتر (گران تر) است به فروش رساند. پس با انگیزه اربیتراژ، امکان تحقق تمام ۵ عملیات ارزی ذکر شده وجود دارد.

چنان چه شرایط صحت عقد بیع مورد توجه قرار گرفته باشد، عملیات ۵ گانه ارزی به جهت انگیزه ی اربیتراژ شبیه تجارت کالا به صورت انتقال کالا از بازاری که در آن قیمت کمتر است به بازاری که در آن قیمت بیشتر است، می باشد. البته به جای کالا باید ارز و یا حقی نسبت به معامله ارزی را قرار داد. همان طور که تجارت کالا از طریق انتقال کالا با لحاظ کردن شرایط صحت عقد بیع مشروع است، معاملات ارزی به جهت انگیزه ی اربیتراژ نیز تحت این شرایط مشروع می باشد.

انگیزه ی سوداگری^۱ ارز

چنان چه یک معامله ارز برای استفاده کردن از تفاوت نرخ ارز در طی زمان باشد، انگیزه آن معامله سوداگری است. در واقع سود اگر هنگامی که گمان می کند نرخ ارز پایین است آن را خریداری و بالعکس در زمانی که تصور می کند نرخ ارز بالا رفته، اقدام به فروش ارز می کند. در حالت معمول می توان انتظار داشت معاملات به جهت سوداگری، نوسانات معمول در بازار ارز را تخفیف می دهد. زیرا با افزایش نرخ ارز، انگیزه برای عرضه ارز بالا رفته و این موجب جلوگیری از افزایش فوق العاده نرخ می گردد. عکس این حالت در شرایط کاهش نرخ ارز اتفاق می افتد. اما چنان چه فعالیت سوداگران مبتنی بر تبانی باشد، دیگر نمی توان انتظار نقش تثبیت کنندگی داشت زیرا در شرایط جدید منفعت سوداگران، اقدام هماهنگ را ایجاد می کند. در

۱ - Speculation

نتیجه نرخ ارز با وجود بالا بودن، باز می تواند افزایش یابد. چنان چه این طور متراکم انجام شود، نرخ ارز پدید آمده در بازار به شدت از نرخ ارز برآورد شده، مبتنی بر یکی از نظریات تعیین کننده نرخ ارز تعادلی، هم چون نظریه برابری قدرت خرید، منحرف می گردد. به عبارت ساده تر ارزش بازاری ارز به شدت از ارزش واقعی آن جلو می زند که بیانگر نوعی دستکاری کردن نرخ ارز می باشد.

با توجه به شرایط صحت عقد بیع، انحراف غیرمعمول ارزش بازاری از ارزش واقعی ارز، شبیه ی اکل مال به باطل را در مبادلات بازار ارز مطرح می کند. مضافاً این که چنان چه معاملات با انگیزه ی تراکم سوداگری مربوط به زمان آتی تحویل و تحویل ارز باشد چون در این شرایط جهل ذاتی بر مورد معامله (ارزش ارز تحویل شده در آینده) وجود دارد که موجبات ریسک غیرمتعارفی می گردد، شبیه غرری بودن مبادلات ارزی را به شبیه قبل، از حیث مشروعیت جهت معاملات می افزاید.

انگیزه ی اربیتراژ بهره پوشیده شده

انگیزه فوق باعث می شود سرمایه گذاری مالی از نوع سپرده گذاری بانکی در کشوری و به واحد پولی انجام شود که نرخ بهره ی بالاتری نصیب گردد. به عبارت ساده اگر در بانک های هر کشور فقط سپرده بر حسب واحد پول کشور قبول شود، معیار محل مناسب برای سپرده گذاری، مقایسه نرخ های بهره سپرده گیری بانک های کشورهای مختلف می باشد، چون این امکان وجود دارد که در فاصله زمانی سپرده گذاری و دریافت بهره نرخ ارز تغییر کند، از طریق ورود به

مبادلات سلف خطر احتمالی نرخ ارز پوشیده می شود و لذا مقایسه نرخ های بهره با لحاظ کردن تغییرات نرخ ارز ملاک محل مناسب برای سرمایه گذاری مالی از نوع سپرده گذاری بانکی است. چون در نظام حاکم بانکداری بین المللی، نرخ بهره پرداختی بانک ماهیت تعهد حقوقی مستقل از بازدهی حاصل از به کارگیری وجوه سپرده گذاری شده دارد، لذا ماهیت ربوی به خود می گیرد. از این رو عملیات ارزی با انگیزه ی اربیتراژ بهره پوشیده شده حداقل شبهه ربوی بودن از حیث مشروعیت جهت عقد بیع به خود می گیرد. الا این که اصولاً اخذ بها که معمولاً از بانک های کشورهای غیر متخاصم (کشورهای متعاهد) توسط یک کشور اسلامی صورت می گیرد، شامل حلیت حکم ربا از کفار حربی گردد.

با توجه به بحث های ارائه شده در این بخش می توان مشروعیت انگیزه عملیات مختلف ارزی را در قالب جدول زیر طبقه بندی کرد:

جدول ۳- ارزیابی عدم مشروعیت انگیزه عملیات مختلف ارزی در شرایط خاص

انگیزه عملیات ارزی	اکل مال به باطل	غرری بودن	ربوی بودن
آربیتراژ	_____	_____	_____
سوداگری	می تواند باشد	می تواند باشد	_____
آربیتراژ بهره پوشیده شده	_____	_____	+

و امثالهم از طریق محدود کردن عملیات ارزی صوری، شرطی و تبانی- محور نقش زیادی در ثبات جریانات مالی بین المللی ایفاء می کند.

جمع بندی و نتیجه گیری

در مقایسه موجود انواع مبادلات ارزی معرفی و مشروعیت آن ها مورد بررسی قرار گرفت. آن چنان که ملاحظه گردید چالش اصلی در زمینه مشروعیت مبادلات ارزی پیرامون انگیزه و جهت مبادلات و نه نوع مبادلات ارزی است که بیانگر امکان ابداعات مالی در حوزه مبادلات ارزی می باشد. چنانچه این ابداعات با توجه به ضوابط شریعت باشد نه تنها موجب تسهیل جریانات ارزی می شود بلکه پتانسیل های بحران مالی را منتفی یا محدود می سازد.



بخش سوم: آثار ایجاد جریان‌های مالی بین‌المللی

هدف این بخش تجسم آثار مبادلات ارزی با جهت مشروع بر جریان‌های مالی بین‌المللی است. به عبارت ساده‌تر پی‌آمدهای تحقق مشروع شدن جهت مبادلات ارزی بر محیط مالی اقتصاد بین‌الملل، مورد توجه می‌باشد. اگر چه اکنون چنین شرایطی موجود نیست اما آثار منطقی تحقق مبادلات ارزی با جهت مشروع به شرح ذیل مورد توجه است:

۱ - ارزش‌گذاری‌های واقعی: منظور از ارزش‌گذاری‌های واقعی در مبادلات ارزی آن است که ارزش‌های تعیین‌شده با ارزش‌های تعیین‌شده در بازارهای مرتبط مانند بازار کالاها و خدمات سازگار است. سیطره ضوابط شرعی بر مبادلات علی‌الخصوص نفی اکل مال به باطل و غور از طریق تنظیم انگیزه سوداگری، موجبات ارزش‌گذاری‌های واقعی بر مبادلات ارزی را فراهم می‌کند.

۲ - ثبات اقتصادی: ثبات اقتصادی اشاره به شرایطی دارد که در آن تولید ملی کشورها و بالتبع تولید جهانی به طور پایداری در حول و حوش اشتغال کامل قرار گیرد. رعایت ضوابط شرعی جلوی تأثیرات بسیاری از اختلال‌های مالی علی‌الخصوص با منشأ خارجی را بر بخش حقیقی اقتصاد کشورها می‌گیرد. علی‌الخصوص که تحت این شرایط نرخ بازدهی مالی به عنوان چراغ راهنمای جهت حرکت مالی در سطح بین‌الملل خود تحت تأثیر عملکرد واقعی اقتصادهای جهانی قرار دارد. ثبات مالی ناشی از این وضعیت به ثبات اقتصادی کمک می‌کند.

تجربیات مالی جهانی علی‌الخصوص بحران‌های مالی در دهه اخیر در روسیه، آسیای جنوب شرقی و آرژانتین موکداً نشان می‌دهند که چگونه بی‌ثباتی مالی منجر به بی‌ثباتی اقتصادی می‌گردد. در این خصوص تأکیدات شریعت در خصوص نفی غور، نفی اکل مال به باطل، نفی ضرر

و امثالهم از طریق محدود کردن عملیات ارزی صوری، شرطی و تبانی- محور نقش زیادی در ثبات جریانات مالی بین المللی ایفاء می کند.

جمع بندی و نتیجه گیری

در مقایسه موجود انواع مبادلات ارزی معرفی و مشروعیت آن ها مورد بررسی قرار گرفت. آن چنان که ملاحظه گردید چالش اصلی در زمینه مشروعیت مبادلات ارزی پیرامون انگیزه و جهت مبادلات و نه نوع مبادلات ارزی است که بیانگر امکان ابداعات مالی در حوزه مبادلات ارزی می باشد. چنانچه این ابداعات با توجه به ضوابط شریعت باشد نه تنها موجب تسهیل جریانات ارزی می شود بلکه پتانسیل های بحران مالی را منتفی یا محدود می سازد.

منابع و مأخذ

- ۱- الجبعی العاملی، زین الدین- الروضه البهیة فی الشرح العمه دمشقیه، ج ۲، ص ۲۶.
- ۲- برهانی، حمید. تأمین مالی بین المللی، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۸۰.
- ۳- حسینی روحانی، سید محمد صادق، صه الصادق، ج ۱۴، ص ۲۸۸
- ۴- رشیدی، مهدی. بانکداری بین المللی (۱)، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۸۲.
- ۵- شیخ انصاری، مکاسب، ص ۲۷۶
- ۶- عابدیان میر حسین، «شروط باطل و تأثیر آن بر عقد» تهران، ۱۳۷۹.
- ۷- علامه حلی، تذکره الفقها، چاپ سنگی، مجلد اول
- ۸- محقق حلی، شرایع الاسلام فی المسائل الحلال و الحرام، ج ۲، مطبته الآداب، چاپ اول، ۱۳۸۹، هـق
- ۹ - معزی، سید حسین، بورس بازی از نگاه فقه، فصل نامه اقتصاد اسلامی، ش ۹۹، ۱۳۸۲.
- ۱۰ - موسوی بجنوری، میرزا حسن- القواعد الفقهیة، ج، ص ۲۲۵
- ۱۱- Chacholiades M., International Monetary theory and Policy, Macgraw- Hill co, ۱۹۸۷. Yarbraugh yarbraugh, The world Economy, ۲۰۰۱.